

O'ZBEKISTONDA MAHALLIY BUDJETNING MOLIVAVIY XAVFSIZLIGINI TA'MINLASH YO'LLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Uktamov Fazliddin Faxriddinovich

ISFT instituti mustaqil tadqiqotchisi

Toshkent, O'zbekiston. Email: fazliddinuktamov96@mail.ru

IMPROVING WAYS TO ENSURING THE FINANCIAL SECURITY OF THE LOCAL BUDGET IN UZBEKISTAN

Uktamov Fazliddin Fakhridinovich

Independent Researcher, ISFT Instituti

Tashkent, Uzbekistan. Email: fazliddinuktamov96@mail.ru

Jel Classification: E1, E12, C22

Annotatsiya: Maqolada

O'zbekistonda mahalliy budjetning moliyaviy xavfsizligini ta'minlash yo'llarini takomillashtirish, shuningdek, moliyaviy resurslarni samarali taqsimlash masalalari keng yoritib berilgan. Bundan tashqari, mahalliy budjetning moliyaviy xavfsizligini ta'minlash bo'yicha ko'rsatkichlar berilgan va ularni chegarviy qiymat bo'yicha takliflar berilgan. Qolaversa, O'zbekistonda mahalliy budjetning moliyaviy xavfsizligini ta'minlash yo'llarini takomillashtirish bo'yicha xulosa va takliflar ishlab chiqilgan.

Abstract: The article extensively discusses the issues of improving the ways to ensure the financial security of the local budget in Uzbekistan, as well as the effective distribution of financial resources. In addition, indicators are given for ensuring the financial security of the local budget and proposals are made for their threshold value. In addition, conclusions and proposals are developed for improving the ways to ensure the financial security of the local budget in Uzbekistan.

Kalit so'zlar: iqtisodiy xavfsizligi, mahalliy va hududiy byujetlar, bozor iqtisodiyoti, moliyaviy xavfsizlik, moliyaviy barqarorlik.

Keywords: economic safety, local and regional buds, market economics, financial stability, financial stability

Krish

Respublikamizda so'nggi yillarda budjet tizimida olib borilayotgan islohotlar mahalliy budjetlar daromad manbalarini barqarorligini ta'minlashga asos bo'lib hisoblanmoqda. Hozirgi kunda hududlarni moliyaviy xavfsizligini ta'minlashda mahalliy budjetlarning ahamiyati yanada ortib bormoqda, shu sababli mahalliy budjetlarni daromadlarini mustahkamlash muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy sharoitlar iqtisodiy barqarorlik davlat, birinchi navbatda, uning iqtisodiy xavfsizligi holati bilan ta'minlanadi. Bundan tashqari, mamlakatning iqtisodiy xavfsizligi ham mumkin hukumatning barcha darajalarida ko'rib chiqilishi kerak: mamlakatning iqtisodiy xavfsizligi bevosita iqtisodiy xavfsizlik darajasiga bog'liq hisoblanadi. Iqtisodiy xavfsizlik mintaq faoliyatining ko'plab moliyaviy jihatlarini o'z ichiga olgan juda keng tushuncha: barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish, budjet xavfsizlik, sarmoya faoliyat, moliyalashtirish eng muhim ijtimoiy loyihalar rivojlantrish muhim hisoblanadi.[1]

Mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida mahalliy moliya tizimi hamda mahalliy byudjetlar xavfsizligini ta'minlash va byudjet siyosatini to'g'ri tashkil etish nechog'li zarurligini alohida ta'kidlab o'tish lozim. Diyorimizda tub islohotlar yanada chuqurlashayotgan hozirgi vaqtda ijtimoiy hayotimizning barcha sohalarida bo'lgani

kabi moliya va byudjet sohasida ham chuqur o'zgarishlarni amalga oshirish davr talabidir.[2]

Iqtisodiyotda bozor munosabatlari tobora rivojlanayotgan bir paytda davlat doimiy vazifalarini bajarishi uchun markazlashgan moliyaviy mablag'larga ega bo'lishi zaruriyati yanada kuchayadi. Ayniqsa, O'zbekiston demokratik fuqarolik jamiyati qurishni va bozor iqtisodiyoti rivojlangan davlatlar qatoriga kirishni o'z oldiga vazifa qilib qo'ygan vaziyatda markazlashgan pul fondlarini shakllantirish beqiyos o'rin tutadi. Mahalliy davlat boshqaruv organlari demokratik davlat tuzilishining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Ular zimmalaridagi vazifalarini bajarishlari uchun muayyan mulkka va moliya-byudjet huquqiga ega bo'lishlari shart. Mahalliy hokimiyat idoralari, hokimlar, xalq deputatlari kengashlari o'z vakolatlari doirasida hududlarning moliya faoliyatini amalga oshiradilar.[3] Mahalliy byudjetlar tizimi mahalliy talab-ehtiyojlarni to'laroq, qondirishni hamda davlatning markazlashgan tartibda amalga oshiradigan tadbirlarning bajarilishi bilan chambarchas bog'langan holda ijro etishga imkon yaratib beradi. Respublika va mahalliy byudjetlari o'rtasidagi munosabatlarni, bog'liqligini yanada takomillashtirish, shubhasiz regionlarni iqtisodiy rivojlantirish, ular o'rtasidagi iqtisodiy nomutanosiblikka mumkin qadar barham berishdan iborat. Bundan tashqari, mahalliy byudjetlarga tushumlarning yangi manbalarini qidirib topish, soliq undirishning progressiv tizimini joriy qilish va mavjud soliq tushumlari asosini takomillashtirish sohasida bir qancha ishlar amalga oshirilgan bo'lsada bu ishlarning haqiqiy holati hali to'liq o'rganilmagan. Shu sababli mahalliy byudjetlarning moliyaviy xavfsizligini ta'minlash masalalarini tadqiq etish va tahlil qilish zarurdir. Yuqorida ta'kidlab o'tilgan

masalalar maqolaning dolzarbligini belgilab beradi.

Material va metod.

Bir qator mualliflarning fikricha, sub'ektlar darajasida mahalliy byudjetlarning moliyaviy xavfsizligini ta'minlash sohasida rivojlanayotgan vaziyatni kuzatishning ko'plab usullari mavjud. Ta'minlashning ma'lum darajasiga erishish moliyaviy xavfsizlik hududlar bo'ladi targ'ib qilish ularning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning mavjud reytinglarida yuqori o'rinlarni saqlab qolishlari muhim omillardan biri hisoblanadi.[5]

Mahalliy budjet darajasida davlat organlari tomonidan amalga oshirish nuqtai nazaridan ularning funktsiyalari va vazifalar eng buyuk ma'nosi oladi budjet mintaqaning iqtisodiy xavfsizligining tarkibiy qismi bo'lib, uning asosini mintaq budjeti tashkil etadi.

Zenchenko S.V., Vartanova M.L. moliyaviy xavfsizlik elementlaridan biri, deb budjet xavfsizligi birinchi navbat o'z xarajatlarini (daromadlar va xarajatlar balansi) moliyalashtirish va o'z moliyaviy imkoniyatlaridan unumli foydalangan holda mintaqaning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ta'minlash uchun yetarli miqdorda o'z resurs bazasiga ega bo'lishi mahalliy buydjet xavfsizligi deyiladi.[6,7]

Mamlakatimizda O'zbekiston Respublikasining ta'sis sub'ektlarining moliyaviy va budjet xavfsizligi bilan bog'liq bir qator jihatlar Milliy xavfsizlik strategiyasida o'z aksini topgan.

Ushbu maqolaning maqsadi budjet xavfsizligini mintaqaviy darajada ko'rib chiqish zarurati, bu muammo aynan shu hududda yuzaga kelganligi bilan bog'liq. Mahalliy budjetni moliyaviy xavfsizligini ta'minlash xavfsizlik mintaq kerak bor strategik xarakter, bular hududlarni barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish, aholining munosib turmush darajasi va sifatini

ta'minlashni nazarda tutgan holda kelajak uchun ishlash tushuniladi.

T.V Uskova va S.S. Kopasovanning ta'kidlashicha, budget xavfsizligi "davlat organlarining imkon qadar samarali moliyalashtirish qobiliyati" deb tushuniladi. Bu orqali budgetlar hamma darajalari budget tizimlari, belgilangan uchun ular mavjud murakkab vakolatlari tomonidan ijro kafolatlangan huquqlar to'g'risidagi qonun xujjatlari fuqarolar uzoq muddatli sharoitlar salbiy ta'sir tahdidlarni bartaraf etish tushuniladi".

V.V. Galuxin budget xavfsizligi "budget tizimining holati uchun qaysi xarakterli quyidagi o'ziga xosliklar: muvozanat, yetarli yuqori darajasi likvidlik aktivlar, shuningdek mavjudligi nafaqat iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan qo'shimcha zaxiralar, iqtisodiyotni barqarorligini tiklash, moliyaviy ehtiyojlarni yetarli darajada to'liq qondirish, samarali davlat boshqaruvi va ijtimoiy-iqtisodiy manfaatlarini himoya qilish tushuniladi".

M.A. Ovsyannikova mahalliy budgetning moliyaviy xavfsizligiga alohida e'tibor beradi, bu "Mahalliy budgetga ta'sir etuvchi omillarning mavjud ijtimoiy ahamiyatga ega xarajatlarni, mavjud moliyalashtirish manbalarini, shuningdek joriy miqdorni hisobga olgan holda to'lov qobiliyatini ta'minlash qobiliyati" deb tushunilishi kerak.[8]

N.P. Pazdnikova "budgetning moliyaviy xavfsizligi - bu murakkab usullari, usullari va mablag'lar tomonidan himoya qilish hamda, iqtisodiy va moliyaviy manfaatlarini himoya qilish, hududlar,

munitsipal shakllanishlar, budget tizimini strategik rivojlanish tushuniladi".

Mahalliy budgetning moliyaviy xavfsizligi deganda davlat va mahalliy budgetlarning daromadlari va xarajatlarini hisobga olgan holda davlatning to'lov qobiliyatini ta'minlash holati tushuniladi. Boshqacha qilib aytganda, "fiskal xavfsizlik, birinchi navbatda, mamlakatning milliy iqtisodiy manfaatlarini amalga oshirishga yo'naltirilgan budget siyosatini shakllantirish va amalga oshirishni o'z ichiga oladi".

Tahlil va natijalar

Mahalliy budgetning moliyaviy xavfsizligi darajasini tavsiflovchi ko'rsatkichlar bo'lib, ular ba'zi mutlaq budget ko'rsatkichlarining boshqalarga nisbatini ifodalaydi (1-jadval).

Mahalliy budgetning moliyaviy xavfsizligiga tahdidlarni aniqlash uchun quyidagi xavf turlari taklif etiladi:[9]

1. Xavf kamaytirish samaradorlik mintaqaviy budget xarakterlaydi YaIMni yaratishda davlat daromadlari ulushining kamayishi ehtimoli.

2. Budget xarajatlarining budget daromadlari bilan qoplanishi darajasining pasayish ehtimolini ko'rsatadi.

3. Mahalliy budgetning avtonomiyasini qisqartirish xavfi tahdidni tavsiflaydi viloyat budgetining mustaqilligini yo'qolib borishi.[10]

4. Xavf bog'liqliklar mintaqaviy budget ko'rsatadi ehtimollik yuqori budgetlardan moliyaviy yordamga qaramlikni oshirish.

5. Budgetlararo transfertlarga nisbatan o'z daromadlarining kamayishi ehtimolini anglatadi.

Mahalliy budjetning moliyaviy xavfsizlik ko'rsatkichlari

Ko'rsatkichlar	Formula ko'rsatkichlarni hisoblash	transkript
1. Xavf kamaytirish viloyat byudjetining samaradorligi	$R_{sef} = D/YaIM$	D - daromad mintaqaviy byudjet; YaIM
2. Xavf muvozanatsizlik byudjet	$R_{nb} = D/R$	bu yerda D – hududiy byudjet daromadlari; R - xarajatlar mintaqaviy byudjet
3. Xavf kamaytirish mintaqaviy avtonomiya byudjet	$R_{sa} = SD/D$	Qayerda SD - o'z daromad hududiy byudjet; D - daromad mintaqaviy byudjet
4. Xavf bog'liqliklar mintaqaviy byudjet	$R_z = MT/D$	bunda MT – budjetlararo transfertlar; D - daromad mintaqaviy byudjet
5. Xavf beqarorlik mintaqaviy byudjet	$R_{nu} = SD/MT$	Qayerda SD - o'z daromad hududiy byudjet; MT - byudjetlararo transferlar
6. Xavf kamaytirish byudjet samaradorligi	$RSBR = D/CN$	bu yerda D – hududiy byudjet daromadlari; CN - mintqa aholisi
7. Xavf kamaytirish byudjet xavfsizligi aholi	$RSBO = R/CHN$	Qayerda R - xarajatlar mintaqaviy byudjet; CHN - raqam aholi mintqa

Manba: muallif tomonidan tomonidan tuzildi.

Munozara

Hududiy boshqaruv organlari faoliyatining asosiy moliyaviy negizi mahalliy budjetlar hisoblanar ekan ularga yuklatilgan vazifalarni samarali amalga oshirilishi ularning moliyaviy mablag'larga ega bo'lishi bilan bog'liq. Mahalliy budjetlar orqali hududlar ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi moliyaviy mablag'lar bilan ta'minlab boriladi. Shunday ekan mahalliy byudjet daromadlari va xarajatlarini muvofiqlashtirish respublika va uning hududlarining rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Mahalliy budjet davlat byudjeti iqtisodiy kategoriyasining tarkibiy qismi hisoblanadi va iqtisodiy manoda hududiy boshqaruv organlarining o'z vazifa va funksiyalarini bajarishini ta'minlash uchun zarur bo'lgan davlatning markazlashtirilgan pul mablag'lari fondidir. Huquqiy jihatdan esa mahalliy budjet bu mahalliy boshqaruv organlarini vazifa va funksiyalarini moliyaviy ta'minlash uchun mo'ljallangan pul mablag'lari jamg'armasini

tashkil etish va sarflashning qonun bilan belgilangan shaklidir. Bizning fikrimizcha, Respublika va mahalliy budjet mamlakat milliy xo'jaligini moliyaviy jihatdan tartibga solish, budjet daromadlarini rejalashtirish va byudjetdan moliyalashtirish jarayonlarini samarali tashkil etishda dolzarb vazifani bajaradi.[11,12] Barcha darajadagi budjetlardagi yirik soliq tushumlarining ulushi yuqori byudjetdan belgilanadi. Bunda mahalliy byudjetga keyingi yillardagi tushumlarni belgilash imkoni bo'lmaydi. Chunki bu ko'rsatkich vaqt o'tishi bilan o'zgarishi mumkin. Masalan, tumanda ishlab chiqarish korxonalari va ishlab chiqarish hajmi ko'payib, ular to'lagan soliqlar salmog'i ham ortsa, kelasi yilda ajratma soliq bazasi kengaygani hisobiga kamaytiriladi. Bunday vaziyatda tuman iqtisodiy o'sishga erisholmaydi. Aminmizki, biz bergan taklif va tavsiyalar O'zbekistonda barcha darajadagi byudjetlarning faoliyatini yaxshilash va ularning moliyaviy barqarorligini ta'minlashga hizmat qiladi.

Xulosa va takliflar

Mahalliy byudjetlar tizimi mahalliy talab-ehtiyojlarni to'laroq, qondirishni hamda davlatning markazlashgan tartibda amalga oshiradigan tadbirlarning bajarilishi bilan chambarchas bog'langan holda ijro etishga imkon yaratib beradi. Respublika va mahalliy byudjetlari o'rtasidagi munosabatlarni, bog'liqligini yanada takomillashtirish, shubhasiz regionlarni iqtisodiy rivojlantirish, ular o'rtasidagi iqtisodiy nomutanosiblikka mumkin qadar barham berishdan iborat.

Bundan tashqari, mahalliy byudjetlarga tushumlarning yangi manbalarini qidirib topish, soliq undirishning progressiv tizimini joriy qilish va mavjud soliq tushumlari asosini takomillashtirish sohasida bir qancha ishlar amalga oshirilgan bo'lsada bu ishlarning haqiqiy holati hali to'liq o'rganilmagan. Shu sababli mahalliy byudjetlarning samarali shakllantirish masalalarini tadqiq etish va tahlil qilish zarurdir. Yuqorida ta'kidlab o'tilgan masalalar maqolaning dolzarbligini belgilab beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Морозов С.И. Превентивная система обеспечения экономической безопасности региона // Экономические отношения. – 2019. – № 3. – с. 1683-1696.
2. Зенченко С.В. Обеспечение финансовой безопасности региона в условиях санкций и экономического кризиса // Экономика, предпринимательство и право. – 2019. – № 4. – с. 257-270.
3. О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации: Указ Президента РФ от 31.12.2015 N 683. Консультант Плюс: справочно-правовая система. [Электронный ресурс]. URL: <http://base.www.consultant.ru/>.
4. Ускова Т.В. Бюджетная безопасность региона в контексте устойчивого развития // Экономические и социальные перемены в регионе: факты, тенденции, прогноз. – 2008. – № 44. – с. 24-33.
5. Галухин А.В. Бюджетная безопасность государства как условие экономического роста // Проблемы развития территории. – 2016. – № 4(84). – с. 89-108.
6. Овсянникова М.А. Бюджетная безопасность Смоленского региона: что «говорит» бюджет // Творческое наследие А.С. Посникова и современность. – 2016. – № 10. – с. 166-172
7. Allayarov, S. A. (2020). Strengthening tax discipline in the tax security system: Features and current problems. South Asian Journal of Marketing & Management Research, 10(11), 124-128.
8. Allayarov, S., Allayarov, S., Yuldasheva, U., & Madjidov, N. (2020). Assessment of the effectiveness of the results of the fiscal policy of the republic of Uzbekistan. International Journal of Advanced Science and Technology, 29(7), 7920- 7926.
9. Т.С Маликов, НХ Хайдаров. Молия: умумдавлат молияси. Тошкент: «IQTISOD-MOLIYA», 2009
10. Т.Маликов, Н.Хайдаров. Бюджет: тизими, тузилмаси, жараёни. 2007
11. Т.С. Маликов, Н.Х. Хайдаров. Финансы: государственные финансы. Учебное пособие. Экономика и финансы. Ташкент. 2009
12. Zaripov Khusan Bakhodirovich. Trends in the Development of the Tax System of the Republic of Uzbekistan. Texas Journal of Multidisciplinary Studies, 2022